

BABUR-NÂME’NİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Münevver Tekcan

Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü

Serpil Yazıcı Şahin

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü

Giriş

Muhammed Zahîr-ud-Dîn Babur (1483-1530) şüphesiz Asya tarihinin en önde gelen askeri, siyasi ve edebî şahsiyetlerindendir. Dil ve edebiyat alanlarında birçok çalışmanın konusu olmasının yanı sıra tarihî öneme sahip olan Babur, yalnızca ileri görüşlü liderliğiyle değil, aynı zamanda entelektüel yetenekleriyle hayranlık duyulan 16. yüzyılın en etkili figürlerinden biri olarak tarihte yerini almıştır. Babur’un Türk dilinde kaleme aldığı *Babur-nâme* adlı anıları, döneminin en önemli edebî katkısı olarak kabul edilmektedir. Bu eser, 16. yüzyıl

Asya’sının en geniş kapsamlı metinlerinden biridir. Günümüze kadar büyük bir bölümü korunmuş olan metin, şüphesiz Babur’un kendi tarihidir ve başlı başına bir *Babur-nâme* tarihî olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu metin Babur’un yönetimi altındaki ülkelerle diplomatik angajman için ikna edici bir gerekçe sağlamaktadır. Babası Ömer Şeyh Mirza’nın (1469-1494) ölümünün ardından Babur 12 yaşındayken Fargana Sultanlığı’nın kontrolünü ele geçirdikten sonra stratejik bir hamle olarak, *Babur-nâme*’ye başlamıştır. Bu karar, şüphesiz 16. yüzyıl ile günümüz arasında köprü kuran belgelerin oluşturulmasında etkili olmuştur.

Söz Varlığı

Söz varlığı, dildeki tüm kelimelere açılan kapıdır. Kelime bilgisi çalışmaları, özellikle bir çalışma alanı olan semantikle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Diğer taraftan bir dilin kelime dağarcığından ve tarihinden ipuçları elde edebiliriz. Dilin harika yanı, ipuçlarının hem bir dilin kelime dağarcığından hem de o dönemin tarihinden elde edilebilmesidir. Kelime bilgisi yolculuğunuzun en başında kelime

tanımlarını anlamak çok önemlidir. Kelimelerin iki boyutu vardır. Buna hem biçim hem de anlam açısından yaklaşılmalıdır. Bu iki bakış açısına ayrı ayrı baktığımızda, bir kelimenin anlamının ve biçiminin bulunduğu yere göre nasıl belirlendiğini görebiliriz. Ayrıca söz varlığı, bir toplumun tarihine, yaşam tarzına, dini inançlarına, mizah anlayışına, geleneklerine ve değerlerine açılan bir penceredir. Ve hatta bize hangi diğer dilleri ne ölçüde etkilediğine ve nasıl evrimleştiğine dair fikirler verir. Sadece kelimeleri anlamakla ilgili değildir, aynı zamanda bir dilin atasözlerini, deyimlerini, kalıplaşmış ifadelerini, terimlerini ve ikilemelerini de anlamakla ilgilidir¹. Doğan Aksan, “Kelime dağarcığı, bir dildeki belirli seslerin bir araya gelmesiyle oluşan semboller, kodlar ve göstergeler koleksiyonundan çok daha fazlasıdır. Kavramsal dünyanın canlı bir kesiti, maddi ve manevi kültürün bir yansıması ve o dili konuşan toplumun dünya görüşüne açılan bir penceredir.” [Aksan D., 2004.-7] diyor. Yine Aksan, kelime dağarcığının bir dildeki belirli seslerin bir araya gelmesiyle oluşan salt semboller, kodlar veya göstergeler olarak görülmemesi gerektiğini, aksine o dili konuşan toplumun kavramsal dünyasının, maddi ve manevi kültürünün ve dünya görüşünün bir yansıması olarak görülmesi gerektiğini belirtir.

Bu bağlamda *Babur-nâme*'de söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, tematik söz varlığının ön planda olduğu görülmektedir. Nimet Ceylan 2009 yılında yaptığı çalışmasında *Babur-nâme*'deki ikilemeleri ses benzerliği, yapı, anlam, köken, sözcük türü, işlev ve söz dizimindeki işlevleri gibi bir dizi unsur açısından incelemiştir. Ayrıca, ikilemelerin kullanım sıklığını da göz önünde bulundurmıştır. Murat Aka [2014] tezinde *Babur-nâme*'yi hem ses hem de biçim açısından incelemiştir. Buna karşılık, Cengiz Demir [2016] ise “Baburnâme’de Birleşik Fiiller” adlı yüksek lisans tezinde, eserde geçen tekrarıyla birlikte 7422 birleşik fiil tespit etmiş, bunların yapısal özelliklerini incelemiş, anlamlarını vererek birleşik fiilleri sınıflandırmıştır. Şükriye Duygu Çağma [2020], “*Babürname’deki İsimlerin Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması*” başlıklı doktora tezinde toplam 6185 ismi tematik içeriklerine göre sınıflandırarak kavram alanlarına ayırmıştır. Bu çalışmada, özel isimlerin dışındakilerin köken bilgisi verilerek, isimlerin kullanım sıklığı ortaya konulmuştur. Akif Yağızhan Hezer [2021], Aşkın Atam [2021], Kader Elif İlideniz [2021] ve Kiraz Öztürk [2021] adlı araştırmacılar, yüksek lisans tezlerinde *Babur-nâme*'yi tematik söz varlığı açısından inceleyerek, hazırladıkları bölümlerle eserin temel söz varlığını belirlemişlerdir. Nida Erim [2022], “*Babur-nâme’de Fiil Yapımı*” başlıklı doktora tezinde *Babur-nâme*'de kullanılan toplam beş yüz fiili yapı ve biçim bakımından incelemiştir. Ayrıca, fiillerin etimolojik açıklamalarını da yapmıştır. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar *Babur-nâme*'nin

¹ Bu sadece kelimeler ve ifadeler değil deyimler, kalıplaşmış ifadeler, atasözleri, terimler ve çeşitli ifade kalıpları tarafından oluşturulan bütünüyle dil, söz varlığı (organ adları, temel gereksinim fiilleri, akrabalık adları, sayılar, renk adları, hayvan adları, ikilemeler, zamirler, insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar, dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle) ilgili sözcüklerdir (Doerfer 1981, 1).

sözlüksel yönüne odaklanmış ve böylece eserin kapsamlı bir şekilde anlaşıldığını göstermiştir. Bu çalışmalarda ortaya konan bulgular incelendiğinde, *Babur-nâme*'nin sadece edebî bir eser olmadığı, aynı zamanda dönemin dil, kültür ve entelektüel ortamına dair önemli bilgiler içeren bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, *Babur-nâme*'de söz varlığı ile ilgili yapılan çalışmalara kronolojik olarak bakıldığında ağırlıklı olarak tematik söz varlığının çalışıldığı söylenebilir.

Yazıldığı dönemden büyük izler taşıyan *Babur-nâme*, şüphesiz evrensel bir değere ve çekiciliğe sahiptir. Bu ilgi çekici metin, insan deneyimini geniş bir kitlenin erişebileceği bir şekilde etkili bir şekilde aktarmaktadır. *Babur-nâme*, belki de yazım ve anlatım kalitesi sayesinde, metin ile okuyucu arasında bir empati duygusu geliştirme kapasitesine sahip görünmektedir. Diğer yandan *Babur-nâme* çok sayıda özelliği ve boyutu kapsayan karmaşık ve çok yönlü bir metindir. Aynı anda birden fazla düzeyde işlenen çeşitli unsurların bir sentezi olarak görülebilir. Söz varlığı bakımından Orta Asya Timurlularının edebî ve konuşma dilinin söz hazinesinin bütününe oluşturur. *Babur-nâme*'nin temel söz varlığı yanında kültür sözcükleri, hem Babur Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda yaşayan toplumun maddi ve manevi kültürünün, inançlarının, değerlerinin ve dünya görüşünün hem de belli kültür çevreleriyle münasebetlerin ve alışverişin yansıtıcısıdır. Bu bağlamda eser, dönemin olayları için tarihî bir kaynak olma niteliğinin yanı sıra, söz konusu yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel yaşamı ile dünya görüşü hakkında da fikir vermektedir.

Babur'un *Babur-nâme*'yi yazarken açık ve övgüye değer bir niyeti olduğunu varsaymak isabetli olur: dürüstlük ve doğruluk örneği olarak kabul edilebilecek birincil bir metin sunmak. *Babur-nâme*, şeffaflık için bir kanal olarak hizmet etme niyetiyle tasarlanmıştır ve bu amaca takdire şayan bir şekilde ulaştığını söylemek yerinde olur. Eser, Babur'un toplumunu, eylemlerini ve olaylarını anlaması için bir simge olarak hizmet etmeyi amaçlar ve bunu büyük bir açıklık ve iç görüyle yapar. Babur'un amacına ulaşmış ulaşmadığı tartışmaya açık olsa da, *Babur-nâme*'nin dünya tarihi alanında ilk elden kaynak belge olarak yer alması gerektiğini öne sürmek makul görünmektedir. Diğer taraftan, *Babur-nâme* coğrafyadan, astronomi, devlet yönetimi, askeri strateji ve silahlar, flora ve fauna, hanedan üyeleri ile çağdaş hükümdar ve sanatçıların biyografileri, toplumsal gelenekler, şiir, müzik, resim ve tarihî eserler üzerine düşüncelere kadar çok çeşitli konuları kapsayan etkileyici bir ilgi genişliği sergilemektedir. Eserde, konuların sunumu dönemin hâkim edebî ve tarihî geleneklerinden ayrılan yalın, açık sözlü, titiz ve özgün üslubuyla dikkat çekmektedir.

Yazıldığı dönemin önemli izlerini taşıyan bu eserin temel söz varlığına ilişkin sözcük dağarcığının Orta Asya edebî dilinin söz varlığı hakkında fikir edinmek ve Babur Devleti'nin yönetimi altındaki topraklarda yaşayan toplumun kültürü, inançları, değerleri ve dünya görüşü hakkında bilgi edinmeyi sağlayacaktır. Babur'a

göre Andican'ın bütün sakinleri Türkiyi biliyordu. O bu halkın telaffuzuna atıfta bulunarak, popüler bir lehçeyi ve aynı zamanda bir yazılı dilini kastediyordu (B2b-2,3. *Babur'un "Türki" olarak adlandırdığı Andican halkının dili*). [*Éli Türkdür. Şehrî ve bâzârîside Türkî kişi yoqtur. Éliniñ lafzı qalem bile rasttur, né üçün kim Mîr 'Alî-Şîr* (B2b-2,3)] Karahanlılar ve Hakaniler (11-13. yüzyıllar) ve Harezmi (14. yüzyıl) edebî dillerinin devamı olarak Timurlular (1405-1506) idaresi altında gelişen Orta Asya'da Türk dili ailesinin bir parçası olan Orta Asya Timurlularının edebî dilidir; bu dil özellikle Nevayî'nin (1441-1501) eserlerinde klasik biçimini almıştır. Bu dil, yalnız Doğu Türkistan ve Orta Asya Türk devletlerinin diplomasi, edebiyat ve resmi devlet dili olarak değil, aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa Rusyasının Oğuz olmayan Müslüman Türklerinin de edebî dili olarak kullanılmıştır. [Eckmann J., 2017. -15]. En yakın modern muadili, esas olarak günümüzde konuşulan Özbekçe ve Yeni Uygurcadır.

Literatürde yaygın olarak "Çağatay Türkçesi" ve "Chagatai" biçiminde geçen Babur'un ana dili Andican halkının dili "Türkiy"nin söz hazinesi onun kültürel şahsiyetinin kompozisyonunun değerlendirilmesinde de temel ölçüdür. Stephen F. Dale'nin de [Stephen F., 2004.,-136] belirttiği gibi *Babur-nâme* metninin bizzat kendisi Orta Asya Timurlularının edebî geleneğinin ve Babur'un kültürel mirasındaki Türk-Moğol unsurları ile İran-İslami unsurların bir araya gelme şekilleri, hem söz varlığını oluşturan kelime kadrosunda, hem de morfolojisi ve cümle yapısında görülmektedir.

Aşağıda verilen tabloda *Babur-nâme*'deki kelimelerin kökenleri belirtilmiş, sayılarının da bir dökümü verilmiştir. Bu kelimelere, kişi adları, etnik adlar, deyimler, ikilemeler ve yer adları dahil edilmemiştir.

Dil	Sözcük Sayısı	Yüzde(%)
<i>Türkiy</i>	5823	42,832
<i>Arapça</i>	4270	31,409
<i>Farsça</i>	2397	17,631
<i>Moğolca</i>	135	0,993
<i>Hintçe</i>	30	0,221
<i>Soğdça</i>	10	0,074
<i>Farsça + Türkiy</i>	297	2,185
<i>Arapça + Türkiy</i>	207	1,523
<i>Arapça + Farsça</i>	174	1,280
<i>Farsça + Arapça</i>	151	1,111
<i>Arapça + Farsça + Türkiy</i>	40	0,294
<i>Moğolca + Türkiy</i>	27	0,199
<i>Farsça + Arapça + Türkiy</i>	19	0,140

<i>Moğolca + Farsça</i>	5	0,037
<i>Türkiy + Arapça</i>	3	0,022
<i>Soğdça + Türkiy</i>	1	0,007
<i>Hintçe + Türkiy</i>	1	0,007
<i>Farsça + Arapça + Arapça</i>	1	0,007
<i>Farsça + Türkiy + Türkiy</i>	1	0,007
<i>Farsça + Arapça + Farsça + Türkiy</i>	1	0,007
<i>Arapça + Türkiy + Türkiy</i>	1	0,007
<i>Türkiy + Farsça + Türkiy</i>	1	0,007
TOPLAM	13595	100

Tablo1 Babur-nâme’de geçen sözcüklerin kökeni ve sayısı

Verilere göre, *Babur-nâme*’deki kelimelerin büyük bir çoğunluğu (%42.83) Türkçe kökenlidir. *Babur-nâme*’deki kelimelerin köken dağılımı, Babur dönemi Türkçesinin dilsel yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Türkçe kelimelerin yüksek oranı, Babur’un eserinde ağırlıklı olarak Türkçe dil özelliklerini kullandığını göstermektedir. Bu durumda, Babur’un Türkçeyi ana dili olarak kullandığı, eserinde ağırlıklı olarak Türkçe kelimeleri tercih ettiği, Babur’un Türkçe’ye duyduğu bağlılığın ve bu dili edebî bir araç olarak kullanma becerisinin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Babur’un Arapça (%31.409) ve Farsça (%17.631) kelimeleri kullanma oranı da oldukça yüksektir. Bu da Arapça ve Farsçanın dönem Türkçesi üzerindeki önemli etkisini göstermektedir.

Moğolca, Hintçe ve Soğdça gibi dillerin de sınırlı sayıda kelimeyle *Babur-nâme*’de yer alması, Babur İmparatorluğu’nun çok kültürlü yapısını ve farklı coğrafyalardaki etkileşimlerini yansıtmaktadır.

Tablodaki “Farsça+Türkçe”, “Arapça+Türkçe” gibi birleşik yapılar, Türkçenin dinamik ve üretken bir dil olduğunu göstermektedir. Farklı dillerden gelen kelimelerin bir araya gelerek yeni kelimeler oluşturması hem Türkçenin zenginleşmesine hem de kültürler arası etkileşimin ne denli güçlü olduğuna işaret etmektedir. Babur İmparatorluğu’nun geniş coğrafyası, bu dilsel zenginliğin somut bir kanıtıdır. İmparatorluğun sınırları içindeki farklı kültürlerin etkileşimi, Türkçenin bu kadar zengin bir kelime hazinesine sahip olmasını sağlamıştır.

Bibliyografya

AKA, Murat (2014). *Babürnâme’nin Dil Özellikleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER, Elazığ.

AKSAN, Doğan (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ATAM, Aşkın (2021). *Babur-nâme’nin [120a-183a] Varakları Arasındaki Bölümün Tematik Sözlüğü (İsimler)*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

ÇAĞMA, Şükriye Duygu (2020). *Babürnâme’de İsimlerin Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Galip GÜNER, Kayseri.

1

ÇEVİK, GÖKHAN (2014). Baburnâme’nin [184a-244b] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

DALE, Stephen F. (2004). *The Garden of the Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan and India (1483-1530)*, Brill Leiden Boston.

DEMİR, Cengiz (2016). *Baburnâme’de Birleşik Füller*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

DOERFER, Gerhard (1980-81) “Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1980-81, s.1.

ECKMANN, Janos (2003). *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.

ERİM, Nida (2022). *Baburnâme’de Fiil Yapımı*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

HEZER, Akif Yağızhan (2021). Babur-Nâme'nin [184a-244b] varakları arasındaki bölümün tematik sözlüğü (isimler). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

İLDENİZ, Kader Elif (2022). Babur-nâme'nin [1b-60b] varakları arasındaki bölümün tematik sözlüğü (isimler). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

KARA, Hatice Kübra (2022). *Bābur-nâme'nin [245a-382b] Varakları Arasındaki Bölümde Yer Alan Eski Türkçe Ve Moğolca Kökenli Kelimelerin Açıklamalı Sözlüğü*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

KAVALLI, Seda (2016). Baburnâme’nin [304a-382a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

KOCA, Duygu (2013). Baburnâme'nin [1b-60b] Arasındaki Bölümünün Gramatikal Dizini ve Sözlüğü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

KUMSAR, Alara (2021). *Babur-nâme'nin [1b-120a] varakları arasındaki bölümde yer alan eski Türkçe ve Moğolca kökenli kelimelerin açıklamalı sözlüğü*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

MUTLU, Kemal (2017). Baburnâme'nin [61a-120a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

ÖZTÜRK, Kiraz (2021). *Babur-nâme'nin [61a-120a] Varakları Arasındaki Bölümün Tematik açıdan Söz Varlığının İncelenmesi*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

ŞİRİN, Bilal İsmail (2017). *Babur-nâme'nin [120a-183a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

TERZİOĞLU, Hakan (2016). *Babur-nâme'nin [245a-304b] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

YILMAZ, Neslihan (2021). *Babur-Nâme'nin [120a-244b] Varakları Arasındaki Bölümde Yer Alan Eski Türkçe ve Moğolca Kökenli Kelimelerin Açıklamalı Sözlüğü*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münevver TEKCAN, Kocaeli.

Elektronik Kaynaklar

Chagatai

Khanate:

https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Chagatai_Khanate_map_en.svg Erişim Tarihi, 25.08.2024.